

Марко Јефтић

Докторанд

Свето Предање и античка космолошка учења у првој и другој беседи на Шестоднев Светог Василија Великог

Сажетак: Свети Василије Велики у својим беседама на *Шестоднев* улази у дијалог са најумнијим међу античким мислиоцима и осврћући се на паганске космологије, објашњава хришћанско учење о стварању света. Успешност и ауторативност његовог дела базира се како на изузетном богословском промишљању, тако и на ширини његовог образовања и познавања дела античких филозофа. Хришћани нису знали да ли је икако могуће у хришћанско учење инкорпорирати аргументе и теорије еминентних јелинских мислилаца. На који начин Предање може прихватити предања? Шта је то што може бити потврђено светописамском истином, а шта је оно што је неприхватљиво? Да ли су пагани и незнабошци, приликом својих размишљања и писања, у потпуности деловали тако да је то богохулно и страно хришћанској поруци? То си нека од питања на које нам Василије одговара у својим омилијама.

Кључне речи: Шестоднев, Свето Предање, античка космологија, стварање.

У раду који је пред нама покушаћемо да дамо одговор на питање односа Светог Предања и традиција јелинског света у једном од најзначајнијих дела хришћанске литературе. Свети Василије Велики, као један од највећих богослова у хришћанској повести, у својим беседама на *Шестоднев* улази у дијалог са најумнијим међу античким мислиоцима и осврћући се на паганске космологије, објашњава хришћанско учење о стварању света. Успешност и ауторативност његовог дела базира се како на изузетном богословском промишљању, тако и на ширини његовог образовања и познавања дела античких филозофа, о чему ћемо подробно говорити. На тумачење првих стихова књиге Постања, Василија су покренуле животне околности. Верници у Кесарији кападокијској су били изложени подсмесима од стране неких пагана због њиховог непознавања учења о стварању, односно одбијања да прихвате незнабожачко тумачење. Хришћани нису знали да ли је икако могуће у хришћанско учење инкорпорирати аргументе и теорије еминентних јелинских мислилаца. На који начин Предање може прихватити предања? Шта је то што може бити потврђено светописамском истином, а шта је оно што је неприхватљиво? Да ли су пагани и незнабошци, приликом својих размишљања и писања, у потпуности деловали тако да је то богохулно и страно хришћанској поруци? То си нека од питања на које нам Василије одговара у својим омилијама. Конкретно, прва и друга беседа тумаче Пост 1, 1–5. Са становишта чињенице да Василије расправља са јелинским мислиоцима и њиховим идејама садржај беседа, којима се бавимо, је философија и физика. На изванредан начин Василије показује где је место свих главнотокковских мисли његовог времена везаних за природне науке у Предању Цркве, као и шта од предања има места у Светом Предању. Поставље се питање на који начин је Василије видео улогу Предања у тумачењу Писма и какав је био однос? У својим списима, углавном одговарајући на нападе јеретика, Василије наглашава важност цело-

витог сагледавања Писма и Предања, као јединог релевантног начина богословског промишљања. Предање има круцијални значај у тумачењу Писма, јер се оно може разумети само унутар Цркве.

Шестоднев је дело које је разграничавало космологију виђену из хришћанске перспективе и ону јелинску. Као и у време настанка *Посијања*, када је пред писцем стајала вавилонска култура, пред Василијем је била јелинска; и као и код светописамског писца, светоотачки формира теолошки израз у „додиру“ Истина вере и фактора споља.¹ Подражавајући Атанасијеву опозицију јелинском учењу о стварању као вечитом цикличном понављању света, и потврђујући стварање у времену, Василије подржава реалност створеног покрета и динамизам створеног. Створења не примају једноставно свој облик и различитост од Бога. Она поседује енергију, такође Богом дану, али која је аутентично њихова властита. Служећи се научним достигнућима свог времена, а такође и стоичком терминологијом „исконских разлога“, Василије остаје богословски независан од својих ванбиблијских извора. На пример, он одбацује стоичку идеју да су *лојоси* створења истински вечите суштине бића, учење које је могло да води вечитом обнављању „светова после њиховог уништења.“² Слично Атанасију и Максиму, Василије остаје веран библијском учењу о апсолутној трансцендентности Божијој и слободном акту стварања; божанском промислу, који је преко *лојоса* дао свету биће и одржава свет у његовом постојању, али не на рачун његовог створеног динамизма, који је део самог стваралачког плана. Постојање света као динамичне „природе“ (то јест као реалности „изван“ Бога за кога је он објект љубави и промисла), који се развија по реду свог еволутивног раста и развоја, даје могућност људском духу да све створено објективно и научно истражује. То ипак не значи да је створена природа онтолошки „аутономна“. Она је створена за то да би била „у заједничарству“ са Богом, који није само први покретач него циљ стварања и крајњи смисао (логос) његовог трајања. „Бог је принцип, центар и крај“ — пише Максим Исповедник — „уколико Он *делује* без престанка... Он је принцип као створитељ; Он је центар као промислитељ и Он је крај као закључак, јер је *од Њеја и кроз Њеја и у Њему све*“ (Рим 11, 36).³ Научно сазнање које би игнорисало ово крајње значење стварања, било би, стога, опасно и једнострано.

У првој и другој беседи на *Шестоднев* Василије обрађује космологију углавном у полемици са космологијом оних који су предлагали различита учења, која су се косила са хришћанском вером. Поставље се питање на који начин је Василије видео улогу *Предања* у тумачењу *Писма* и какав је међусобни однос? У свом делу „О Духу Светом“ свети Василије каже да ми имамо у Цркви учења која потичу из записаних извора, док нека друга потичу из апостолског *Предања* и оба имају исту силу у делима побожности.⁴ На први поглед би се могло помислити да овде свети Василије уводи двоструки ауторитет — Свето Писмо и Свето Предање. Међутим, он је далеко од тога, јер су оци Цркве своје ставове преузимали из „намера Светог Писма“, односно следовали су намери Писма, узевши начела од сведочанстава.⁵ Тако „неписано Предање“ у обредима и симболима ништа не додаје садржини вере изложене у Светом Писму, већ оно ту веру само истиче, стављајући је у

¹ Кубат, Р, „Два аспекта [библијске] теологије“, у: *Бојословље 1–2 2010*, Београд, 2010, 30.

² *Hexaéméron*, III, 3, 57A.

³ *Capita gnostica*, I, 10. PG 91: 1085d — 1088a.

⁴ *De Spiritu Sancto*, XXVII, 66.

⁵ Флоровски, Г, „Функција предања у старој Цркви“, у: *Саборности Цркве*, Београд, 1986, 212.

жигу.⁶ У својим списима, углавном одговарајући на писања јеретика, Василије наглашава важност целовитог сагледавања Писма и Предања, као јединог релевантног начина богословског промишљања. Предање има круцијални значај у тумачењу Писма, јер се оно може разумети само унутар Цркве. Само у Цркви ми можемо свесно разабрати исто надахнуће у свим светописамским књигама, зато што само Црква поседује Предање. Позивање на Предање које није записано је позивање на веру Цркве, пошто је Василије заступао мишљење да је ван овог „неписаног“ правила немогуће схватити истински смисао и учење самог Светог Писма. Василије јасно показује потребу за ауторитативним учењем да би Писмо било правилно тумачено. Више пута у својим делима он указује да не постоји одговарајући однос Цркве према неком важном питању, па предлажући решења проширује и надограђује хришћанско учење и на тај начин обогаћује Предање.⁷ Све поменуто чињено је из разлога што је по Василијевом (као и општем светоотачком ставу) једино добро богословље оно које је делатно.

Уопштено узев, због мноштва алузија на паганску философију сматра се да се Василије користио приручницима и сажетим прегледима, који су кружили током империјалног периода.⁸ Претпоставља се да се у тумачењу Шестоднева, Василије користио Посидонијевим коментарима Платоновог *Тимеја*, који нису сачувани.⁹ Полемика са античким мислиоцима следи уобичајену схему: она истиче међусобну противречност различитих философија, како би се њихово, из хришћанске перспективе, погрешно учење у потпуности јасно изложило.¹⁰ Различита паганска тумачења су следила једно за другим, при чему је свако ново поништавало претходно, па пошто сама једно друго искључују, нема потребе исто чинити. Поменућемо само нека од учења о којима Василије полемиче, узимајући у обзир да је њихово обрађивање било летимично и површно, у складу са чињеницом да су у питању омилије, а не научне расправе. Свети Василије Велики се није бавио искључиво тумачењем Светог Писма, већ је и износио, прихватао или одбацивао учења древних грчких философа, научника и књижевника.

Прва беседа бави се првим стихом Светог Писма и дефинисањем појма почела. Говорећи о стварању, Василије инсистира да Васељена дугује своје постојање Богу и да Васељена, укључујући и сву материја у њој има почетак. Василије са разлогом подробно објашњава именицу *йочешак*, јер би она могла да доведе до забуне и наведе на помисао да су материјалне ствари настале пре остале творевине. Такође, говори нам да прва глава Постања доноси извештај о стварању материјалног света, а не творевине уопште. Можемо претпоставити да Василије не сматра ма-

⁶ *Исѿо*.

⁷ Сликвит је пример на који је свети Василије решио питање учешћа хришћанина у рату, које је и данас на снази у православној Цркви. „Убиство у рату није препознато од стране наших отаца као убиство; претпостављам због њихове жеље да начине уступак људима који се боре у име непорочности и праве вере. Можда је, међутим, добар савет да се они којима руке нису чисте уздрже од Причешћа три године“, *Epistola CLXXXVIII*, 13 (Canonica Prima). Из писма видимо да је средином 4. века питање убиства у рату, од стране отаца Цркве, било третирано као олакшавајућа околност. Свети Василије Велики га ставља у канонске оквире и третира га у складу са околностима дајући суд који је ушао у зборнике црквеног права код Валсамона и Зонаре, одређујући однос православне Цркве према учешћу у рату до наших дана. Канонске одредбе у православљу одувек су схватане као лек, а не као казна, у јуридичком смислу речи. Тако се и одлучење схвата као терапија и има намеру да исцели, а не као кажњавање онога који се огрешно.

⁸ Moreschini, С, *Povijest patrističke filozofije*, Zagreb, 2009, 504.

⁹ Флоровски, Г, *Исѿочни оци IV века*, Врњачка Бања, 2003, 103.

¹⁰ *Нехаѳтѳeron*, I, 2, 8А.

теријални свет мање вредним од анђеоског, већ да одређеним редоследом говори о томе да је све створено. Нешто ванвременски, а нешто у времену, но не постоји ништа што је нестворено осим Бога. Термини *йочетиак* и *сйвори* су веома важни, не само у Василијевој, већ у хришћанској космологији уопште. Њихова важност се огледа у томе што су они сведочанства о основама хришћанског учења о стварању света, а те основе су да је Бог Творац и да сва творевина има свој почетак, те да ништа није савечно Богу. Градећи своју космологију на њима, он одговара на, њему савремена и врло утицајна, античка учења. Мојсије је врло промишљено започео прву књигу Постања овим речима и тиме начинио дистинкцију у односу на политеистичке религије и учења о свету околних блискоисточних народа, који су били на знатно вишем цивилизацијском ступњу. Због тога је постојала опасност да Израил потпадне под њихов утицај и напусти монотеизам, што се више пута и дешавало. Василије, у четвртном веку после Христа, живи у касноантичкој цивилизацији, која је баштинила и учења о материјалном свету, који је умногоме био неприхватљив са хришћанског становишта. Но, свети Василије, користећи поједине елементе античких учења и терминологију која је била позната како хришћанима, тако и паганима, покушава да образложи хришћанско учење о стварању. Као и у Израилу постојала је реална опасност да хришћани, прихватајући античко учење, упадну у јерес, а поред те, потенцијалне опасност, постојала је и реална од стране јеретика, који су се представљали као хришћани, а исповедали веру која није била део ни Предања, ни Писма.

Василијева космологија се не може адекватно разумети, осим ако имамо у виду да је у центру Васељене човек и да она мора бити објашњена терминима који су у вези са човековим назначењем и задатком добијеним од Бога приликом стварања. За Василија, на основу светописамског извештаја и закључака које из његовог тумачења изводи, Бог је посведочио да је он „начело бића, извор живота, умствена светлост, неприступна мудрост“.¹¹ Овим терминима Василије наглашава, понављајући библијско учење, да је Бог самостални Творац свега постојећег и да је апсолутно трансцедентан. На тај начин прави се отклон од неких јелинских теорија о стварању као вечитом цикличном понављању света и наглашава хришћанско учење о стварању у времену.

Као и претходна, друга беседа на Шестоднев је полемички спис изванредне снаге и уверљивости. Стилски је углавном дотерана, мада на моменте није довољно изнијансирана, што се може разумети, ако се узме у обзир апологетски карактер и омилитички оквир. Очигледно је текст садржан у Пост 1, 2 погодовао присталицама алегоријског тумачења Писма. Значење безобличне и пуне земље је тумачено на разне начине, од тога да је земља била хаотична маса до тога да је то заправо показатељ да је материја постојала и пре уређења од стране Бога. И једна и друга претпоставка је у супротности са предањским учењем. Бог ствара творевину са јасним планом и ништа није препуштено случају, пошто је сваки сегмент материје смишљено и сврсисходно настао. Тиме што Бог ствара материјални свет, он не може бити савечан њему. Интересантно је приметити да Василије објашњава празну и пуну земљу тако што каже да је она била прекривена водом, што је умногоме у сагласности са савременим теоријама о најстаријем изгледу наше планете. То, да је земља била прекривена водом, је по Василију једини разлог који објашњава Пост 1, 2. Сва друга учења су примери празнословља.

¹¹ *Hexaéméron*, I, 2, 9A.

Интересантно је да се Василије пред крај беседе позива и на апокрифне књиге Светог Писма и назива их „тајним предањем“ (грч. *ἀπορρητοῖς παραδιδόμενος*).¹² Овим предањем се преноси значајно знање о томе да је Бог, који је саздао природу времена, одредио периоде дана као мере и јединице за његово мерење и мерећи га седмицама, заповедио да се седмице стално понављају, бројећи тако проток времена. Видимо да Василије узима у обзир и учења, која нису била део светописамског канона, када она говоре о стварима које нису у вези са суштином вере. Апокрифна дела преносе значајно, ауторитативно знање о механици протока времена, иако их не помиње када говори о питањима догматског карактера. Она се не могу цитирати када говоре нпр. о томе шта значи то да се Дух Божији дизао над водом, али нису погрешна када саопштавају на који начин је Бог одредио временски круг. Поново је потврђен став светог Василија Великог о томе да Предање није само оно што је наслеђено од апостола и отаца, већ се оно проширује и преноси, јер се, уз Писмо, на тај начин тумачи порука Откривења. Предање није артефакт, који се не дира и којем се диви, већ сегмент нашег живота. Предањем Василије тумачи Писмо, истовремено користећи дела и учења паганских мислилаца која су прихватљива са хришћанског становишта.

Детаљном анализом термина из хришћанског Предања и из светописамског извештаја, он подучавајући верујуће у Кесарији кападокијској, овим беседама оповргава учења која су била веома утицајна и призната. Самим тим, била су и узрок збуњености хришћана, пошто нису могли повезати те научне „истине“ са учењем које су примили животом у Цркви. Василијев значај се огледа у томе што је хришћанско Предање и поруку Писма објаснио јелинским језиком и терминологијом. Уклапајући га у систем размишљања довео је до оповргавања учења која нису прихватала учење о Творцу, који је једини нестворен и истовремено узрок свега постојећег. Учење о стварању није само резултат научног промишљања и истраживања света који нас окружује, већ говори и о улози и месту Бога у стварању, о улози и месту човека у свету, као и о односу према Творцу. Међутим, оно због чега је Василије добио епитет Велики, је што он није само разумео класични идеал умерености, већ је и поступао по њему. Тај идеал се огледа и у овим беседама, у којима можда не пуно али ефектно говорећи, свети Василије потврђује да Свето Предање не представља кодекс понашања наслеђен и непромењив, већ живи и активни сегмент нашег живота и деловања у Цркви, који смо примили али који чувамо и предајемо.

Abstract: St. Basil the Great in his Homilies on the Hexaemeron enter into dialogue with the cleverest among ancient philosophers and referring to the pagan cosmology explains the Christian doctrine of the creation of the world. Success and authority of his work is based on both — the excellent theological reflection, and the breadth of his education and knowledge of the works of ancient philosophers. Christians did not know if it's at all possible to incorporate into Christian teachings arguments and theories of distinguished Hellenic thinkers. How does the Tradition can accept traditions? What is it that can be confirmed by Holy Scripture and what is unacceptable? Did the pagans and heathens, in their thinking and writing, fully operated so that it is blasphemous and strange to the Christian message? These are some of the questions which Basil responds in his homily.

Key words: Hexaemeron, Holy Tradition, ancient cosmology, creation.

¹² *Hexaéméron*, II, 8, 49C.